van Prof. Visscher, en natuurlijk zou dan aan Prof. Geesink het recht moeten worden verleend om in ons blad zijne bezwaren te handhaven, wanneer hij niet van ongelijk overtuigd was. Voor zulk een uitvoerig debat nu over een streng wetenschappelijk onderwerp, waarvan de beteekenis boven het bereik van de meesten onzer lezers gaat, leent zich een weekblad als de *Heraut* niet. Zulk een debat behoort niet in een week- of dagblad thuis, maar in een wetenschappelijk tijdschrift. Het gevaar, dat er in schuilt, van spreektribune te verwisselen, blijkt reeds uit dit artikel zelf van Prof. Visscher. Er komen opmerkingen in voor, die met het wetenschappelijk vraagstuk niets te maken hebben en alleen berekend zijn op het gehoor in den engelenbak. Zoo daalt de wetenschappelijke discussie beneden het hooge peil, waarop ze behoort te staan.

Slechts op één punt willen we gaarne aan den wensch van Prof. Visscher voldoen, omdat het hier blijkbaar de rectificatie van een misverstand geldt. Prof. Geesink had opgemerkt, dat Prof. Visscher, die in het algemeen van een geloovige wetenschap niets weten wilde, geen kans had gezien voor de geestelijke wetenschappen staande te houden, dat daarbij van het geloofsepitheton geen sprake was. Prof. Visscher antwoordt hierop, dat zijn betoog juist tot strekking had streng onderscheid te maken tusschen het exacte en het niet exacte; voor de exacte wetenschap had hij beweerd, dat daarop de vraag of men al dan niet geloovig was, geen invloed uitoefende, maar voor de niet exacte wetenschappen erkende hij, dat hier nog andere factoren werken en zij ons alle afhankelijk zijn van het subjectieve standpunt van de beoefenaars dier wetenschap.

Ongetwijfeld is het geschil daarmede tot veel bescheidener proporties teruggebracht. Alleen was het dan wel vreemd, dat Prof. Visscher als titel van zijn oratie noemde den eeuwigen vrede tusschen religie en wetenschap. Juist bij deze niet exacte wetenschappen kan er van een vrede tusschen religie en wat de beoefenaren dezer wetenschappen beweren, geen sprake zijn. Prof. Visscher zelf had o.i. door de keuze van dezen titel wel eenige schuld aan dit misverstand. Maar wij zijn dankbaar, dat het niet anders dan een misverstand bleek.

Dr. H. H. K.

Leestafel.

Dr. V. Hepp, De Waarde van het Dogma. Uitgave van J. H. Kok Kampen.

Deze Studie heeft een onderdak gevonden in Afl. 6 en 7 van de Brochurenreeks Schild en Pijl.

Dr. Hepp, predikant te Watergraafsmeer, die, zoo door zijn dissertatie Het Testimonium Spiritus-Sancti als zijn latere geschriften en ik denk daarbij vooral aan zijn Antichrist, zich niet alleen theologisch, maar ook wijsgeerig geschoold toonde, doet dat ook in deze Studie.

In dezen tijd nu, »het dogma het zoo zwaar te verantwoorden heeft«, de leuze »ondogmatisch Christendom« opgeld doet, zich te bezinnen op de waarde van het dogma en het resultaat dier bezinning, in 'n geschrift vastgelegd, te publiceeren, is zeker geen overbodig werk. Vooral niet wanneer dit gedaan wordt door wie er, als deze Schrijver, allesins bevoegd toe is. Het is mij dan ook een bijzonder genoegen op deze prestatie van Dr. Hepp hier de aandacht te vestigen. En dat óók, wijl ik daardoor hoop mede te werken, dat velen, die zonder er precies achter te weten, voor »ondogmatisch Christendom«, »onbewust Christendom« en, want dit hoort er ook nog bij, »christendom boven geloofsverdeeldheid«, zijn, — zich de niet al te groote moeite zullen getroosten deze brochure eens te lezen.

* * *

Alvorens Hepp met zijn lezers van wal steekt, maakt hij de zeker niet onjuiste opmerking, »dat wij in een tijd leven, die meer naar de *waarde*, dan naar het *wezen* der dingen vraagt«. Deze opmerking biedt hem gelegenheid zijn onderwerp te beperken en in die beperking toont zich de meester.

De vraag: *welke is de beteekenis van het dogma voor het leven?* wordt terstond naar voren gebracht. Over haar beantwoording gaat het, al zullen dan ook die over wezen, oorsprong en ontwikkeling van het dogma niet geheel onaangeroerd blijven. Maar de beperking wordt nog enger. Het gaat niet over het dogma überhaupt, maar over het *kerkelijk* dogma en ook meer niet over bijzondere, kerkelijke dogma's, maar over wat in de species: kerkelijke dogma's, het aan alle gemeene is, alzoo over het »inbegrip« van alle zoodanige dogma's.

* * *

Is »waarde« al wat in onze behoeften voorziet, hetzij stoffelijke, hetzij geestelijke en »waardeering« het schatten dier waarde of waardebepaling, — van wal stekend met zijn lezers, vraagt Dr. Hepp nu eerst hun aandacht voor de hedendaagsche en toekomstige dogmawaardeering en ook wat voor betere dogmawaardeering eerste voorwaarde is.

Hepp, dien het niet aan combinatie-gave ontbreekt, schrijft hier, dat »sedert meer dan een eeuw de valuta van het dogma aan sterke schommeling onderhevig is«, en hij toont dit dan nader aan uit de geschiedenis zoo der Wijsbegeerte als der Theologie in de zooeven genoemde periode. Gevolg van het »soms plotseling onrustwekkend dalen en daarna weer langzamerhand oploopen van den koers is de al scherper tegenstelling tusschen dogmatisch en anti-dogmatisch, die in de naaste toekomst al meer te verwachten is". Onze auteur ziet dit echter niet al te donker in. »Ook het kerkelijk dogma zal in breeder kring waardeering vinden«. Maar dan dient voldaan te worden aan één beding, en hier komt hij nu tot wat hij »eerste voorwaarde voor betere dogma-waardeering« noemt. Dit beding dan, is juiste en voor allen geldende begripsbepaling van »dogma«. Van de begripsverwarring daaromtrent wordt eerst een en ander vermeld, waarbij Kant, »wel een denk- maar geen taalgenie«, een zeker niet onverdiende veeg uit de pan krijgt, wegens zijn gebruik van het woord »dogmatisch«. Daarna wordt aangetoond dat het woord dogma, in kerkelijken zin, »nooit anders verstaan werd dan als een geloofsstelling, door de kerk of een kerkengroep als ongetwijfeld beleden«. Op het einde der brochure vind ik een wel met deze niet gelijkluidende, maar toch, wat den inhoud betreft, overeenkomstige logische fixeering van het begrip dogma: »Het is de geloovige bezinning over de Schriftopenbaring, door de kerk geformuleerd en met gezag voorgedragen«. Met deze laatste is de eerste definitie, door nader bezinning, aangevuld.

* * *

Die nadere bezinning komt al terstond ter sprake in het eerste van de vier onderwerpen welke de schrijver alsnu aan de orde stelt: het dogma en de religieuse bezinning; het dogma en de geloofsgemeenschap; het dogma en het historisch leven; het dogma en het kerkelijk leven.

Bij de behandeling vooral van het eerste maar ook van de drie laatste onderwerpen toont Dr. Hepp zich als vertrouwd met de nieuwere kenleer. Hij spreekt bij het eerste over »intuïties« of het onmiddellijk schouwende denken en over het napeinzende denken of de »reflexie«. In verband met het eerste brengt hij Bergson te sprake. Bij het ontvangen van de Schriftopenbaring is het geloofsbewustzijn zoowel receptief als actief. De kracht welke er van de waarheid dier openbaring op uitgaat, zet eerst het intuïtieve, maar daarna ook het reflexieve denken in beweging en het dogma is dan resultaat van de reflexie of de »bezinning«.

Maar het dogma voldoet niet slechts aan een denk-, noch ook aan een *gemeenschaps*behoefte van den Christen. Aan behoefte ook aan gemeenschap mét het geloovig *voorgeslacht*. En eindelijk treedt het — en ook hierin past het zich aan bij de behoeften van den christen — op met *gezag*.

* * *

In zes volgende hoofdstukken wordt de waardebepaling van het dogma nog meer gepraeciseerd. Tegenover de volstrekte waarde, die de Schriftopenbaring voor ons, Christenen heeft, kan aan het dogma niet dan betrekkelijke waarde worden toegekend. Maar deze relativiteit mag ons niet sceptisch tegenover het dogma doen staan. Het dogma toch is »een kostelijke waarheidsinhoud in aarden vate«. »Het heeft dien geput uit de bron: de Goddelijke Openbaring, die eeuwig zeker is; met als middel het door den Geest verlichte verstand; niet als het private werk van één persoon, maar door coöperatie van een gansche kerk; en dan nog wel onder bijzonder toezicht van den Geest der Waarheid«. Als zoodanig heeft het dan ook niet slechts waarde tegenover wat de kerk ontkent, maar ook voor wat de kerk bevestigt. Verder, wijl het dogma is gegroeid, is het ook voor ontwikkeling vatbaar. Haar te bevorderen behoort wel tot de bevoegdheid der plaatselijke kerken, »doch het zou van zelfoverschatting getuigen, indien zij ook op elkanders oordeel geen prijs stelden". Uit de vatbaarheid voor ontwikkeling volgt, dat er een zoowel vast als vloeiend element bij het dogma is te onderscheiden en deze onderscheiding kan dan bewaren voor, wat hier ten slotte besproken wordt, eenzijdige waardebepaling van het dogma of: dogmatisme en anti-dogmatisme.

Op het einde zijner Studie toont Dr. Hepp de waarde van het dogma aan voor de prediking en den eeredienst, het gemeentelijk leven en de geloofservaring, voor theologie en wetenschap in het algemeen, voor levens- en wereldbeschouwing.

* * *

Deze zoo bezonken Studie waarbij, naar ook uit de Aantekeningen blijkt, een uitgebreide literatuur is geraadpleegd, zou ik een »tijdwoord" willen noemen. Zij kan dienst doen, om scheeve meeningen omtrent het dogma recht te zetten, maar ook dienst doen bij wat door de Generale Synode onzer Kerken dit jaar in betrekkingen tot den opbouw der Belijdenis is besloten.

— —

En hiermede leg ik mijn pen als Leestafel-schrijver van De Heraut neer. Ik doe dit om tijd te krijgen voor het bewerken van een boek over Ethiek met de bede, dat God mij de uitvoering van dit voornemen wil gunnen.

H.H. Uitgevers zullen dus goed doen hun publicaties ter bespreking in de Heraut voortaan te zenden óf aan het Bureel van De Standaard óf aan mijn opvolger als Leestafel-schrijver in De Heraut, Dr. J. C. de Moor, P. C. Hoofdstraat 111, te Amsterdam.

G.

Voor Kinderen.

GASPARD DE COLIGNY.

(1519—1572).

II.

Men zou Coligny sedert dien tijd, als 't ware, de belichaming der Fransche reformatie kunnen noemen.

De reinheid en ernst zijns levens, zijn oprechte vroomheid, dochter van zijn levend en omwankelbaar geloof; dan zijn degelijk karakter, zijn onverschrokkenheid, zijn volharding, tot onverzettelijkheid toe: van al deze eigenschappen gaf hij ontelbare bewijzen in de worstelingen waarin hij gewikkeld werd; die vaak den godsdienst slechts tot voorwendsel hadden; maar Coligny was te oprecht om die intrigues te vermoeden, laat staan te doorzien.

Koning Hendrik II overleefde den gesloten vrede niet lang. Lang genoeg evenwel om in Gods hand middel te wezen, dat Willem van Oranje 't besluit vormde, om zoo 't in zijn macht stond het booze plan van Hendrik II en Filips II te doen mislukken.

Vier gijzelaars koos de Fransche koning uit de hovelingen en grooten van Filips. De hertog van Alva, de hertog van Aerschot, de prins van Gavere (meer bekend als de graaf van Egmond) en de Prins van Oranje zagen 'a konings keuze op zich gevestigd.

Op de jacht in 't woud van Fontainebleau zegt Hendrik, veronderstellende dat Oranje een even groot vertrouweling van Filips is, als Karel V, eensklaps:" „Wat denkt ge van ons plan op raad van Alva gevormd". „Uw Majesteit bedoelt zeker de huwelijksplannen tusschen"...

„Neen, neen Oranje! We zullen hier in Spanje en in de Nederlanden de ketterij uitroeien door een tweede veel grootere Siciliaansche vesper". 1)

1) Karel van Anjou, broeder van Lodewijk den Heiligen, Koning van Frankrijk (1226 1270 werd in 1266 door paus Urbanus IV begiftigd met Napels en Sicilië. Hij liet Conradijn 17 jaar oud, den laatste der Hohenstaufen, die zijn wettig erfdeel kwam opeischen, op 't schavot onthoofden.

De Franschen, reeds zeer gehaat door allerlei afpersingen en dwangmaatregelen, werden allen in getale van 8000 op Paaschmaandag 1282 bij het luiden der Vesperklokken vermoord. Slechts één bleef in leven.

„O, zoo, Sire! zinspeelt u daarop".

Een vooruitspringend hert maakt een eind aan het gesprek.

Niet alleen in 't zwijgen, ook in 't beheerschen van zijn gelaatstrekken was de Prins een meester. Daardoor bemerkte Hendrik niet, dat Oranje er niets van wist en evenmin hoe hij van harte zulk een laag plan tot moorden op groote schaal verfoeide.

Pas dertien jaar later werd die gruwel, althans in Frankrijk, bedreven. 1572.

Ter eere van den vrede vierde men in de Nederlanden vooral te Antwerpen feest.

Ook te Parijs. Wel eischte de vrede groote opofferingen van Frankrijk, toch gaf 't hof feestelijkheden; o.a. een tournooi.

Menig ridder was uit den zadel gelicht. Menige prijs was behaald, 't Steekspel naderde zijn besluit, toen de koning den bevelhebber zijner lijfwacht riep om met hem een lans te breken.

De koning en Montgomerij rijden op elkaar in, de lansen breken, versplinteren zelfs door den hevigen schok en.... één splinter dringt in 's konings oog!

Elf dagen later sterft hij onder ondragelijke pijnen.

Frans II, zijn oudste zoon, gehuwd met Maria Stuart, koningin van Schotland, volle nicht van de Guises, volgt hem op.

Slechts een gebeurtenis onder zijn korte regeering was belangrijk, doch noodlottig voor de Hervormden.

Deze vormden het plan den jongen koning en zijn gemalin, als zij te Amboise vertoefden, op te lichten, weg te voeren naar het westen van Frankrijk en, (men zou ze goed behandelen,) vrijheid van Godsdienst voor de Hugenoten af te dwingen als prijs voor zijn bevrijding; doch de Hugenoten zouden den vorst tegen de heerschzucht der Guises verdedigen.

Coligny, geheel onkundig gelaten van deze samenzwering, vernam er pas iets over, toen de geheel mislukte toeleg gewroken werd in stroomen bloeds. De prins de Conde werd gevangen genomen en ter dood veroordeeld. De dood van den jongen koning, die slechts 17 maanden regeerde, redde Condé's leven.

Aan de vele schermutselingen en verwarringen door de eerzucht der Guises niet het minst, kwam een einde door de Pacificatie van Amboise; dit rekent men als de eerste Godsdienstoorlog in Frankrijk.

Wel kregen de Hervormden in 1562 't recht om godsdienstoefening te houden, doch met enkele beperkingen. De Coligny die niet leven kon te midden van complotten en kuiperijen, begaf zich naar Chatillon.

Daar vernoemt hij het gruwelijk bloedbad door de aanhangers van Frans de Guise te Vassy aangericht. 1563 De voornaamste hoofden der Hugenoten smeeken Coligny, zich aan hun hoofd te stellen en den krijg te hervatten nu het hof, (naar 't scheen) het bedrijf der Guises afkeurde.

Twee dagen wederstaat hij hun dringend vragen.

Charlotte, zijn echtgenoote, voegt hem toe: „In den name Gods eisch ik u op, stel ons niet langer teleur; of ik zal in Gods gericht tegen u getuigen". Dan geeft de Coligny zich gewonnen; en de tweede godsdienstoorlog begint onder een opperbevelhebber, die de oorlog afkeurt, terwijl hij hem zijn leven en zijn eer wijdt.

De tegenpartij, aangevoerd door den hertog de Guise, verloor weldra haar bevelhebber, die laaghartig voor Orléans werd vermoord door een spion.

In een brief aan Catharina de Medicis, toen regentes, lucht Coligny zijn verontwaardiging over den moord, doch schrijft tevens: „'t Is zeker de grootste weldaad, die dit rijk en de kerke Gods kon bekomen". Een geenszins voorzichtige, doch zeer oprechte ontboezeming".

De Regentes verschaikte Coligny door 't bestand van Longjumeau 1568, meestal den „kreupelen vrede" genaamd. De verklaring van d' Audelot: „Den omvang van 't gevaar, dat ons bedreigt, kunnen we nog slechts bezweren door ons zelven aan 't gevaar bloot te stellen", wettigde den derden oorlog. Allen, die een andere godsdienstoefening bezochten dan de Roomsche, werden ten doode gedoemd.

Na den slag bij Jarnac, waarin de Prins van Condé sneuvelde, dien Coligny verloor, niettegenstaande „zijn groote bekwaamheden" (G. v. Prinsterer), bracht Jeanne 'd Albret, koningin van Navarre en Bearn, haar zoon den lateren Hendrik IV in 't leger. De jongeling zwoer den godsdienst te zullen verdedigen tot den dood, of tot de overwinning allen de vrijheid hergaf". Hendrik kreeg den titel van opperbevelhebber, Coligny bleef het inderdaad.

Op een geheimzinnige wijze verloor de stoutmoedige d'Audelot, die alles aan de Hervorming opofferde, 't leven; tot innige droefheid van Gaspard, die reeds 't vorige jaar Charlotte grafwaarts droeg.

Nog menige slag werd geleverd, meestal door de Hugenoten verloren. Evenals onze Willem III verhinderde Coligny den vijand voordeelige trekken van zijn overwinning.

In 1570 kregen de Hervormden enkele vestingen tot veiligheid, o.a. La Rochelle bij den vrede van Saint-Germain.

Coligny's testament, dat hij schreef in den moeielijksten tijd van den derden oorlog, is hoogst merkwaardig. Een getuigenis van zijn onwrikbaar geloof, echte vadelandsliefde, liefdevolle zorg voor zijn kinderen en zijn omgeving.

Karel IV laat in 1571 Coligny uit La Rochelle, waarheen hij zich teruggetrokken had, aan zijn hof ontbieden. Hij ontvangt hem met de woorden: Nu houden wij u vast en gij zult ons niet meer ontsnappen, als ge wilt". Hij herstelde den admiraal in al zijn bedieningen en scheen diens plannen te omhelzen.

Droeve voorteekens ontrustten de Hugenoten, de admiraal bleef doof voor alle waarschuwingen. Zelfs de dood (door vergiftigde handschoenen) van Jeanne d' Albret, Juni 1572, wekte geen kwaad vermoeden in de oprechte ziel van Coligny.

Eindelijk, genoodigd voor 't huwelijk van Hendrik van Béarn en Margreta, dochter van Catharina, had deze alle hoofden der Hugenoten in Parijs!

22 Augustus verlaat Coligny het Louvre, doch wordt op weg naar zijn woning door Maurevel, »'s konings doodslager«, met twee kogels gewond.

Karel zelf komt den admiraal bezoeken en zendt den beroemden chirurg Paré, ook een Hugenoot, om Coligny te verbinden. »Mijn Vader!« zegt hij, »U hebt de wond, maar ik de eeuwige smart ervan, maar ik geef er mijn zaligheid voor, als ik daarover niet zulk een wrake neem, dat de heugenis er nooit van verloren zal gaan.«

En twee dagen later? — Karel schiet van een der balcons op de vluchtende Hervormden, die, door zich in de Seine te werpen, hoopten te ontkomen.

24 Augustus, 't is Zondag, luidt de brandklok van de kerk van Saint-Germain l'Auxerrois. De hertog de Guise en zijn mede-moordenaars snellen naar den woning van den admiraal.

Hij staat op, bidt en zegt tot de zijnen: »redt u, zoo mogelijk, ik ga sterven en heb geen menschelijke hulp meer noodig. Zij pogen over de daken in veiligheid te komen, één, Nicolaas Muss, blijft en wordt doorstoken, evenals de dienstbode, die op het geroep: »In naam des konings« de deur opende.

Vreemde soldaten, naar boven gestormd, staan eerst ontroerd stil, bij het zien van den tegen den wand leunenden gewonde, maar op den kreet van de Guise »maakt haast!« vatten zij moed en treffen Coligny met bijl- en zwaardslagen, met porjaardsteken en werpen den admiraal, nog levend, het raam uit.

Uitgestrekt op 't plaveisel blaast hij den laatsten adem uit. De Guise bukt zich, veegt met zijn neusdoek het bebloede en verwonde gelaat af en zegt: Hij is het; zie zoo, 't moeilijkste werk is gedaan, nu al de anderen!« Na tegen het lijk geschopt te hebben, stormden hij en zijn volgers de straat op.

Coligny's hoofd werd naar Rome gezonden, zijn romp door 't gepeupel mishandeld en daarna aan de galg gespijkerd te Montfaucon.

Intusschen werden de Protestanten door geheel het rijk op vreeselijke manier gemarteld en gedood.

»De eeuwige smart« van Karel IX begon reeds; want hij heeft dag noch nacht één oogenblik rust gekend, tot hij in 1574 stierf.

Buitenland.

Duitschland. Treurige Kerkelijke toestand. Hoe treurig de Kerkelijke toestand in Hamburg is blijkt uit een bericht ontleend aan de »Hamburger Nachrichten«. Er kwam een vrouw bij den predikant Heydorn, wier huwelijk door hem eenige jaren geleden kerkelijk ingezegend was, met het verzoek haar kind te willen doopen. Pastoor Heydorn antwoordde, dat hij niet meer doopte, waarom zou men de kinderen nog doopen? Dat was overbodig. Kort geleden was hem ook een kind geboren, het werd niet gedoopt. Heydorn verklaarde zich wel bereid een klein geboortefeest te leiden, enz. De vrouw is daarop naar een anderen predikant gegaan en deze heeft het kind gedoopt.

Zijn ambtgenoot Dr. Strasowski ging nog verder. In een officieele kennisgeving aan het Kerkbestuur verklaarde hij, dat hij niet aan een leven na dit leven geloofde. Zijn zedelijkheid stond hooger dan de zedelijkheid van Jezus, die een eeuwig leven als loon van een zedelijk leven beloofd had!

Duitschland. De beteekenis der Geref. Kerkenorde voor cultuur en Staatsrecht.

Verleden jaar werd op de vergadering van den Geref. Bond een referaat gehouden over het wezen van de Geref. Kerkenordening; dit jaar leverde Prof. Dr. Bredt te Marburg op den Bondsdag te Lehe bij wijze van aanvulling een voordracht over de beteekenis dier kerkenorde uit een cultureel en staatsrechtelijk oogpunt.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat men in Duitschland, nu de kerk zulk een zwaren strijd heeft, nagaat wat in vervlogen tijden de kracht van de Geref. Kerk is geweest. Dr. Bredt wees er op, dat er drie Geref. kerkenordeningen geweest zijn: de Geneefsche, de gouvernementeele en de vrij-kerkelijke. Ongetwijfeld vloeit de Gereformeerde kerkenordening voort uit de leer van Calvijn, maar de omstandigheden waaronder deze zich ontwikkelde, hebben grooten invloed op haar uitgeoefend.

De Geneefsche kerkenordening kon alleen bestaan in een stad als Genève, een betrekkelijk kleine stad, die men geheel kon overzien en waar de een den ander kende. Daarbij stond de staatsmacht ter beschikking van de kerk. De groote reschen die Calvijn aan de burgers stelde, de straffen die hij oplegde — men denke slechts aan Servet — kan men alleen verstaan wanneer men het feit in aanmerking neemt, dat de Staatsmacht ter beschikking van de kerk stond. De kerk gaf aan het burgerlijk leven zijn vorm, maar dat was alleen mogelijk in Genève; vandaar dat de kerkenorde van Genève niet elders werd ingevoerd.

Wij merken hierbij onzerzijds op, dat de referent hier de plank mis slaat. Zij die het verloop van de procedure tegen den Spaanschen geneesheer Servet goed hebben nagegaan, zullen niet tot dezelfde conclusie komen als Dr. Bredt. De groote persoonlijke invloed dien Calvijn te Genève uitoefende, dien hij echter slechts van leverlede verkreeg, zette het stempel zoowel op de kerk als op de stad van Genève. De kerk van Genève heeft ook Servet niet ter dood veroordeeld, maar de Geneefsche overheid heeft hem op den brandstapel gebracht. Servet heeft eigenlijk zelf zich dat oordeel op den hals gehaald. Hij schreef aan den raad dat als hij schuldig was aan ketterij, hij moest sterven en indien Calvijn daaraan schuldig stond, Calvijn den dood moest ondergaan — meenende dat de raad op zijn hand was. En dit was ook aanvankelijk aldus, doch de raad sloeg om en daarop had Servet niet gerekend.

Voorts bevoegde Dr. Bredt, dat de Geref. Kerkenorde niet genoeg tot haar recht kwam, waar de Geref. belijdenis door de overheid ingevoerd werd, zooals in de Pfals, in de gebieden van Isenburg, Solms, Wittgenstein, in de stad Bremen. Ook Oost-Friesland moet hieronder gerekend. Daar kwam, doordat de heer des lands macht over de kerk uitoefende, de Gereformeerde Kerkenordening niet tot haar recht. In Oost-Friesland bracht à Lasco wel goede dingen tot stand. Maar de andere Geref. gebieden zijn in betrekking tot de cultuur en staatsrechtelijk zonder beteekenis gebleven. Daar kon zich later de Unie ontwikkelen, waarbij Oost-Friesland een uitzondering is. Daar waar de heer van het land ook de macht over de kerk had, konden de Presbyteriën zich ontwikkelen, maar het kwam niet tot synodale vergaderingen.

In de vrije kerk is echter de Geref. Kerkenorde tot ontwikkeling gekomen. Calvijn hoopte dat in andere landen, voornamelijk in Frankrijk, de overheid de zaak der reformatie, naar Genève's voorbeeld, zou behartigen. Hij wilde niet, dat de kerk onder den staat zou komen; hij begeerde een zelfstandige kerk, die de staatsmacht gebruiken zou. Daarom schiep hij in zijn synodale kerkenorde mede een organisatie, die het aan de kerk mogelijk maakte, om eventueel ook zonder de staatsmacht te bestaan. Deze ordening werd aanvaard door de Hugenoten in Frankrijk, de Presbyterianen in Engeland en Schotland, de Gereformeerden in Nederland, de kerken onder het Kruis aan den Nederrijn. Deze leefden allen in strijd met de staatsmacht, met de Roomsche Koningen van Frankrijk, met de Stuarts in Engeland, met de Spaanjaarden in Nederland, met de Roomsche Hertogen van Kleef en Berg. Hier moest de Staatsmacht voor den gevaarlijksten vijand geacht worden; de kerk moest gebouwd in een strijd op leven en dood met den staat. Maar juist hierdoor werd op het gebied van cultuur en politiek de Geref. Kerk een kracht van groote beteekenis.

Wanneer men de geschiedenis nagaat vallen drie dingen in het oog: 1o. In de streken waarin de Gereformeerden hun belijdenis en kerk tot ontwikkeling brachten, is de maatschappelijke toestand het best. 2o. De Fransche revolutie heeft daar in sociaal opzicht haast niets kunnen veranderen. 3o. De verdraagzaamheid op Godsdienstig gebied is daar het eerst in toepassing gebracht.

Is dit alles toeval, of bestaat hier innerlijk verband? Dr. Bredt toont aan, dat de Geref. beginselen, neergelegd in belijdenis en kerkenorde, daartoe hebben geleid. Winckel.

Officieele Gerichten.

Vrije Universiteit.

Men schrijft ons:

Gevraagd wordt soms, of men ter plaatse waar de goede bewerking dit vereischt, niet een locaalcomité kan worden opgericht.

Het antwoord daarop kan luiden: al wat ter geregelde bewerking dienen kan, moet geschieden. De organisatie is er voor de vereeniging.

Bijvoorbeeld. Rotterdam bevatte als district waar een locaal comité aan 't hoofd stond, Rotterdam, Kralingen, Overschie, Hillegersberg en Katendrecht. Voor de goede bewerking bleek het raadzaam Kralingen als afzonderlijk district te organiseeren. En het is niet uitgesloten dat Overschie onder een correspondent komt.

Dan komt soms de vraag, wat is beter: een locaal comité of een correspondentschap?

Het antwoord daarop, men zal het begrijpen, is: een comité dat werkt, is beter dan een correspondentschap waar niets wordt gedaan. In 't algemeen, de ervaring heeft dat geleerd, komt het aan op mannen die werken willen en kunnen.

Een uitstekende toelichting kan daarvan worden gegeven.

In Haarlem is één locaal comité.

Bij de laatste jaarvergadering hebben de broeders van het comité kranig werk geleverd.

Maar toen de vergadering voorbij was ging ieder van de leden der regelingscommissie, en ook die van het locaal comité, „huis toe".

Zelfs de penningmeester die het meeste werk had gehad om de collecte te ontvangen en te boeken, meende dat zijn werk af was.

Gelukkig veranderde hij van inzicht.

Hij bleef, en niet alleen dat, maar de propaganda werd krachtig aangepakt en het resultaat is, dat binnen eenige weken de contributie met een flink bedrag per jaar werd verhoogd. En dat is nog maar een begin.

In Friesland wordt door den provincialen secretaris de zaak weer anders aangepakt, door zoo nu en dan hier of daar een „invalletje" te doen, zich te wenden tot sommige broeders die „wel wachten kunnen" en dan hen te bewegen om van contribuant lid te worden of de contributie te verhoogen.

In Groningen blijft men zich nog het best bevinden door een agent aan te stellen, die van plaats tot plaats trekt en, onder de leiding van 't Provinciaal Comité, geregeld eenige dagen besteedt om het propaganda-werk te verrichten. En daarbij blijft het in Groningen niet.

Reeds werd gemeld, dat in het Noordelijk gedeelte een „locaal comité" zal worden opgericht.

De bedoeling is, dat hierin de correspondenten van bijeengelegen districten zich vereenigen om met elkander te beraadslagen en daarna te werken.

Straks zullen wellicht andere plaatsen zich ook vereenigen. Is het zoover gekomen, dan kan uit elken kring één man worden aangewezen die met elkander het provinciaal comité vormen.

In Zeeland, om het daarbij voor dumaal te laten, gaat het weer anders. Daar hebben de broeders met elkander gesproken en de plaatsen verdeeld. Toen aan 't werk om leden te winnen, en voorts voor eene feestgave bij het 40 jarig bestaan. Twee vliegen in een klap.

Als er maar gewerkt wordt, wordt er ook gewonnen, de broeders ter plaatse kunnen het 't beste weten, en moeten het doen zooals hun dat goed dunkt. Als het Bureel maar opgave ontvangt, dan kan elke wijze van werken in de organisatie worden opgenomen.

— —

Kort Verslag van de Verg. der Classis Gorinchem van 11 Nov. 1920.

1. Namens de kerk van Meerkerk wordt de verg. geopend door Ds. Boeijinga. Z.Ew. verzoekt te zingen Ps. 33:6, leest Psalm 1 en gaat voor in gebed.

2. Uit de lastbrieven blijkt, dat alle kerken der classis wettig zijn vertegenwoordigd met uitzondering van één kerk, wier afgevaardigden hun lastbrief hadden achtergelaten. Na belofte van spoedige inzending aan den scriba wordt hun echter zitting verleend.

3. In het moderamen nemen zitting Ds. Boeijinga als praeses, Ds. Los als scriba en Ds. v. d. Vies als assessor.

4. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en na een paar kleine wijzigingen vastgesteld.

5. Ook de notulen der buitengewone verg. van 10 Sept. ll., worden gearresteerd.

6. De praeses spreekt, namens de verg., hartelijke wenschen uit voor de kerken van Leerdam en Giessendam—Neder-Hardinxveld, in betrekking tot het afscheid van Leerdam en de intrede van laatstgenoemde kerk, van Ds. S. O. Los.

7. Ook Ds. van Pernis wordt gefeliciteerd met zijn beroeping naar de kerk van Andel, en de blijdschap der vergadering er over uitgesproken, dat Z.Ew. vrijmoedigheid had gevonden voor dit beroep te bedanken, terwijl 's Heeren goedkeuring en zegen op dit besluit wordt toegewenscht voor Ds. van Pernis, zoowel als voor de kerk van Schoonrewoerd.

8 Broeder C. de Kruyk van Ameide draagt zijn oefening voor over 1 Tim. 1:16. Na examinatie in de door de classis bepaalde vakken wordt aan genoemden broeder, met bijna algemeene stemmen, de bevoegdheid gegeven om in de kerken dezer classis een stichtelijk woord te spreken. De praeses doet hem van het besluit der verg. mededeeling; br. de Kruik dankt de verg.

9 Aan de redactie van het „Jaarboek der Geref Kerken" zullen de namen der verschillende Deputaten worden gemeld.

10 Naar aanleiding eener circulaire van Deputaten voor den arbeid der Evangelisatie in N.-Brabant en Limburg wordt besloten boven de collecten der kerken dien arbeid dit jaar te steunen met f 50 uit de classicale kas.

11. Het verzoek van Deputaten inzake Art. 11